

Motivul *Ubi sunt* în *Sfaturile* lui Matei al Mirelor

Cercetător științific, III, Garofeanu Dorin

Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” [1]

Abstract: *The "Advice" of Matthew of Myra (1550–1624) to Alexandru Iliș belongs to the parenetic genre represented by authors such as Sinesius of Cyrene, Agapetus, Basil I the Macedonian, Constantine VII Porphyrogenitus, Theophylact, the archbishop of Bulgaria, Manuel Palaeologus, Neagoe Basarab, etc. However, Matthew of Myra introduces certain innovative elements in to his writing. Thus, critics have noticed the contextualization and pragmatism of the advice [Sapovici, 2016: 402; Vincent, 1998: 316], as well as the inclusion of the chapter entitled «On rapacity and injustice. And a lament on Constantinople», a lament in which the author deplores the fate of Constantinople [Sapovici, 2016: 403]. Another aspect that is worth mentioning is the innovative use, in this chapter, of the "ubi sunt" motif, a motif with biblical origins, widespread in medieval writings, adapted by Matthew of Myra in his effort to offer, at the end of this lament, a surprising solution, namely the conversion of Muslims to Christianity.*

Keywords: *Matthew of Myra, parenetic literature, lamentation, the „Ubi sunt” motif*

Lucrarea lui Matei al Mirelor (1550–1624), Ἐδῶγραφομεντίνας παρράγγελίας ὁποῦ ἐνουθετήσαμεν τὸν ἐκλαμπρότατον αὐθέντην Ἰωάννην Ἀλλεξανδρον βοεβόδα, ὅταν ἦτον εἰς τὸ σκαμνίτου: *Aici scriem câteva povește pe care le-am dat prealuminatului domn Ioan Alexandru Voevod, pe când se afla în scaunul său, cunoscută și sub titlul Sfaturile către Alexandru Iliș, se înscrie, prin tematica abordată, în tradiția bine consolidată a genului parenetic. Pe urmele lui Sinesius de Cirene (c. 370– c. 414), Agapet (secolul al VI-lea), Vasile I Macedoneanul (867–886), Constantin al VII-lea Porfirogenetul (905–959), Theofilact, arhiepiscop al Ohridei (1090 – 1108), Nichifor Blemmydes (1197–1272), Manuel Paleologul (1391–1425) și Neagoe Basarab (c. 1459 – 1521), Matei al Mirelor oferă domnitorului un adevărat cod moral întemeiat pe virtuțile creștine. O scurtă privire asupra titlurilor capitolelor ce alcătuiesc lucrarea lui Matei al Mirelor arată că sfaturile sale au în vedere calitățile pe care un bun suveran trebuie să le aibă sau să și le însușească, precum și îndatoririle pe care domnitorul le are față de cei pe care îi conduce. Astfel, domniile se cade să aibă frică de Dumnezeu și să fie drepte judecători, să nu își calce jurământul, să nu facă nimic fără sfat, să fie în pace cu vecinii lor, să păzească bine hotarele țării, să nu iasă din cuvântul lor, să nu anuleze semnătura și sigiliul lor, să nu fie trufași, ci cumpătați, să nu bea vin mult, să-și plătească datoriile, să cinstească sărbătorile și să meargă bucuroși la biserică, să nu defăimeze fețele bisericesti, să nu disprețuiască schima îngerească a monahilor, să nu se amestece în hirotonirea episcopilor, să fie milostivi și iubitori de săraci, să-și înfrâneze poftele trupului, să se îngrijească de mântuirea celor condamnați, să se spovedească și să se împărtășească cu preacuratele taine. Constituind un adevărat "pact al domniei cinstite (creștine)" [Simion, 2018: 34], aceste povește sunt caracteristice întregului corpus parenetic bizantin, datorită domnitorului, ca ales al lui Dumnezeu, fiind de „a imita modelul divin, cultivând virtuțile adecvate misiunii sale (virtuțile teologale – credința, speranța, dragostea, virtuțile cardinale – înțelepciunea, moderația, curajul, dreptatea, celelalte virtuți naturale)” [Tanașoca, 2008: 87-88].*

Lucrarea *Sfaturile către Alexandru Iliș* se înscrie astfel în tradiția genului, însă cuprinde și semnificative aspecte inovatoare. Astfel, cercetătorii au semnalat două elemente care particularizează demersul parenetic al lui Matei al Mirelor. Primul este contextualizarea și pragmatismul unora dintre sfaturi și îndemnuri, de pildă, sfatul referitor la necesitatea edificării de școli sau îndemnul adresat domnului de a face punți și fântâni pentru călători. Observațiile sale privesc „neorânduiala și precaritatea instituțiilor și a infrastructurii publice, precum și absența instrucție” [Sapovici, 2016: 402], fiind adaptate contextului socio-politic în care au fost scrise [Sapovici, 2018: 4].

Al doilea element inovator îl constituie prezența capitolului intitulat *Despre samavolnicie și nedreptate. Și plângere pentru Constantinopol*, o lamentație în care autorul deplânge soarta Constantinopolului [Sapovici, 2016: 403]. Însoțind și întărind sfatul dat domnitorului de a se feri de lăcomie și samavolnicie, pentru a nu îl mânie pe Dumnezeu și a suferi ce au suferit grecii, care au pierdut gloria, sceptrul și împărăția datorită nelegiuirilor și trufiei de care au dat dovadă, lamentația

propriu-zisă aparține unui gen aparte de poeme, care au drept temă căderea Constantinopolului și care continuă tradiția antică de poezii despre căderea unui oraș sau a unei cetăți.[2]

Pe lângă aceste două elemente, un alt aspect inovativ, neglijat până acum, este modul în care motivul *ubi sunt* este folosit în cadrul acestei lamentații. Un motiv cu origini biblice (*Cartea lui Baruh* 3:16–19, Isaia 33, Pavel, *Corinteni I*, 1, 19-20), care străbate antichitatea (Cicero, *In M. Antonium orationem philippicam*, VIII, viii, 23 și *Oratio pro C. Plancio*, XIII, 33; Tibul, II, 3, 27; Ovidiu, *Metamorfoze*, IV, 592–3; VII, 499–500; XI, 422; XIII, 92 și 340–1; Seneca, *Epistolae ad Lucilium*, CVII, 1 și *Consolatio ad Helviam Matrem*, XV, 1; Plutarh, *Consolatione ad Apollonium*, XV, 110 D; Marcus Aurelius, *Meditații*, VII, 58; VIII, 25; X, 31; XII, 27), motivul *ubi sunt* este intens folosit în perioada medievală. [3] Așa cum remarcă Di Sciacca, „the fortune of the *ubi sunt* in the Middle Ages was due not only to its theme as a topos of transience, but also to its formal and rhetorical features which made it a very effective and highly artful, ornamental formula, and as such the motif proved most congenial to medieval taste and sensibility” [Di Sciacca, 2008:108].

La Matei al Mirelor, motivul *ubi sunt* apare în prima parte a *Lamentației* asupra Constantinopolului. Astfel, după ce deplânge căderea Constantinopolului și a neamului grecesc, după ce consideră drept lipsită de temei, mai fragilă [decât] pânza păianjenului, [decât] neaua și marea, și [decât] roua dimineții, nădejdea că salvarea va veni de la străini, că Spania, Veneția sau popoarele baltice de la Moscova vor lua sabia ca să ucidă pe turci, să-i ia împărăția și să le-o dea înapoi grecilor, Matei al Mirelor continuă:

„Te jelesc, strălucita mea cetate, și plâng pentru tine văzând cum a căzut și apus mărirea ta. Unde e multa ta glorie, frumusețea nespusă și magnificența în care înfloreai? Unde sunt și dumnezeieștile moaște ale multilor înțelepți Sfinți care au trăit pe pământ viața îngerească și au strălucit ca soarele prin eroicele lor fapte și prin nespuse minuni? Unde sunt sărbătorile împărătești și mărețele pompe ce se făceau în biserici? Unde e evlavia și cântările glorioase și sfânta credință a celor șapte sinoade? Vai ție, cetate înălțată pe șapte coline, câte nenorociri suferi astăzi! Pe tine te-au binecuvântat Sfinții Părinți și acum cum ai decăzut și ce rele zile ai! Au încetat rugăciunile și din biserici nu se mai ridică către cer imnurile de mărire, de care răsunau odată sfinții tăi. Unde e renumitul templu al Sofiei, templul strălucit și plin de binecuvântări? Vai, s-a făcut templul lui Mahomed, spurcatului și necredinciosului, neevlaviosului și mininosului. Să se deștepte și să iasă din mormântarele Iustinian, ar vărsa râuri de lacrimi, plângând și jelind lucrul mâinilor lui, care e acum stăpânit de dușmanii săi. Unde e templul Blachernei, fântâna minunilor și tămăduirilor de toată neputința? Templul împodobit al Atotîitorului, îl văd acum pustiu și disprețuit. Unde sunt mănăstirile ce se înălțau mândre pe lângă tine? Acum le văd pe toate pustii. Unde sunt școlile, templul literelor și fântâna înțelepciunii, profunzimea cugetărilor? Unde sunt învățații care, cu multa lor înțelepciune, au întărit sfânta credință, din a căror gură ieșeau râuri de cunoștințe și ai căror ochi numărau și măsurau toate stelele cerului? Unde sunt atâtea podoabe ce făceau din tine un al doilea cer? De toate ai fost lipsită și despuiată ca și Vavilonul, pierzând împărăteasca ta coroană de aur.” [2401-2440]

Motivul *ubi sunt*, care constituie, de obicei, o meditație cu privire la fragilitatea și deșertăciunea vieții, este adaptat de Matei al Mirelor, conținutul său devine aproape exclusiv religios, iar tema pierderii este legată de ideea de sacru, lucrurile se datorează funcției pe care motivul *ubi sunt* are în structura *Lamentației*.

Lamentațiile care au drept temă căderea Constantinopolului conțin, de regulă, așa cum arată Vincent, [4] următoarele elemente:

- (i) The remembrance of ancient glory
- (ii) Disillusionment at the abandonment of Constantinople by the western world
- (iii) The causes of the catastrophe
- (iv) Enumeration of the enemy forces
- (v) The destruction of Constantinople and the sufferings of the Greeks
- (vi) The fate of the Emperor Constantine
- (vii) Hopes of liberation based on foreign aid
- (viii) Trust in God and in their own resources for liberation [Vincent, 1998: 321]

Matei al Mirelor ignoră multe dintre aceste elemente: nu face o enumerare a forțelor inamice (iv), nu descrie distrugerea Constantinopolului (v), nu zăbovește asupra sorții împăratului Constantin (vi). El amintește doar de gloria pierdută a Constantinopolului, prezentând starea orașului, a bisericilor și a credinței în zilele sale (i), descrie soarta și suferințele grecilor, popor creștin cucerit de

musulmani(v), nu își punesperanța în ajutorul extern(vii), în schimb își pune absolut toată încrederea în Dumnezeu, rugându-l să se îndureși să vină în ajutor(viii).

Secțiunea finală a *Lamentației* oferă cheia de interpretare a structurii întregului capitol, dezvăluind semnificația inovației motivului *ubi sunt* și motivul pentru care Matei al Mirelor ignoră unele elemente din structura clasică a lamentației, punând accentul pe ultimul dintre acestea. Această secțiune cuprinde o rugăciune către Dumnezeu de a deschide ochii musulmanilor, de a trimite Sfântul Duh ca să-i aducă la adevărata cale, să îi facă să respingă învățătura lui Mahomed, să-i facă demni de bottez, să îi facă creștini, pentru ca apoi, împreună cu grecii, să se închine și să îl slăvească pe Dumnezeu. Soluția lui Matei al Mirelor pentru revenirea la gloria de dinainte a grecilor este așadar convertirea musulmanilor la creștinism prin intervenția directă a lui Dumnezeu, în contrast total cu soluția militară, cu nădejdea în ajutorul care ar putea fi oferit de alte nații.

În încercarea de a transforma lamentația într-o rugăciune, Matei al Mirelor adaptează și inovează motivul *ubi sunt* dându-i un conținut religios. Motivul *ubi sunt* este așadar adaptat structurii *Lamentației* și funcția pe care o îndeplinește în această structură determină conținutul său. Întrebările retorice repetate, care amplifică absența subiectelor lor (dumnezeieștile moaște, sărbătorile împărătești și mărețele pompe, evlavia, cântările și sfânta credință, templul Sofiei, plin de binecuvântări, templul Blachernei, mănăstirile, învățaii care au întărit sfânta credință) se contopesc și au funcția unei singure și esențiale întrebări: *ubi est Deus?* Absențele indicate de întrebările *ubi sunt* constituie dovada faptului că grecii au fost părăsiți de Dumnezeu datorită nelegiuirilor și trufiei lor, dar motivul nu exprimă doar regretul unei pierderi, căci conștientizarea absenței zidește, pune început pocăinței, iar grecii, curățiți ca aurul prin foc, îndrăznesc acum să ceară ajutorul lui Dumnezeu și își pun toată nădejdea în el. Lamentația se transformă în rugăciune.

Prin folosirea inovativă a motivului, Matei al Mirelor ilustrează perfect de ce, așa cum remarcă Cross, toposul *ubi sunt* "[has become] the most distinctive weapon in [the] rhetorical armoury [of homilists and didactic poets of the Middle Ages], a question which controls the answer, which makes its point more forcibly than any statement" [Cross, 1958: 6].

Note finale

[1] Acest articol este elaborat în cadrul proiectului: „Soluții digitale inteligente pentru cercetarea și diseminarea literaturii române vechi și premoderne (INTELLIV)”, Contractul nr.: PN-III-P4-PCE-2021-0300/ PCE 127 din 29/06/2022; director: Acad. Eugen Simion; Proiect în sub egida UEFISCDI; termen finalizare: decembrie 2024.

[2] Vezi Lambros, 1908:190-271; Vincent, 1998: 275-347; Alexiou, 1974: 83-90.

[3] Pentru folosirea și evoluția motivului, vezi, de pildă, Gilson, 1932, pp. 9-38; Friedman 1957, pp. 499–505; Matsuda, 1983: 65–81; Sasu, 1997, pp.36-47.

[4] Vincent enumeră elementele identificate de Zoras, 1959: 159-189.

Referințe bibliografice

Alexiou, Margaret, *The Ritual Lament in Greek Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press. 1974, pp. 83-90

Cross, James E. 'The Sayings of St Bernard and Ubi Sount Qui Ante Nos Fuerunt.' *Review of English Studies* 9 (1958): 1–7

Di Sciacca, Claudia, *Finding the Right Words: Isidore's "Synonyma" in Anglo-Saxon England*, University of Toronto Press, 2008, pp. 105-149

Friedman, Lionel J. 'The ubi sunt, the regrets, and effctio.' *Modern Language Notes* 72 (1957): pp. 499–505

Gilson, Étienne, *Les idées et les Lettres*, Paris: Librairie Philosophique J. Vrin, 1932, pp. 9-38

Lambros, S. Μονοδίαί και θρηνοί ἐπὶ τῆ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, *NE* 5 (1908) pp. 190-271

Matsuda, Takami. 'The ubi sunt Passages in Middle English Literature.' *Studies in English Literature* 59 (1983): 65–81

Sapovici, Anca Mihaela, *Sfaturile lui Matei al Mirelor către Alexandru Iliș: între tradiție și inovație*, în Proceedings of the International Conference "Linguistic and cultural contacts in the Romanian space Romanian linguistic and cultural contacts in the European space", Iași, 16–18 September 2015, Roma, Aracne Editrice, "Danubiana", 2016, pp. 407–418.

Sapovici, Anca Mihaela, *Sfaturile lui Matei al Mirelor către Alexandru Iliș: tematică, retorică, limbaj*, *Revista de istorie și teorie literară*, Anul XII, Nr. 1–4 ianuarie–decembrie 2018, pp. 171-178

Sasu, Voichița, *Ubi sunt ...* Philobiblon: bulletin of the "Lucian Blaga" Central University Library, 1997: II(2), pp.36-47

Simion, Eugen, *Literatura parenetică. Modelul bizantin, occidental și național*, *Revista de istorie și teorie literară*, Anul XII, Nr. 1–4 ianuarie–decembrie 2018, pp. 7-63

Tanașoca, Nicolae-Șerban, *Unitate și diversitate în literatura parenetică bizantină*, în *Tradiție spirituală românească și deschidere spre universal*, Putna, 18–20 august 2007, Caietele de la Putna, 2008, pp. 75-94

Vincent, Alfred L. *Byzantium regained? The History, Advice and Lament by Matthew of Myra*, *Thesaurismata*, 28 (1998), pp. 275-347

Zoras, Gorgios Th., *Περὶ τῆν Ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, Athens, 1959, pp. 245-6